

<https://doi.org/10.30563/turklad.1633447>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 20.03.2025
Kabul Tarihi / Accepted date	: 03.12.2025
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2025

Atıf / Citation

Özkan, N.ve Ak, Z. (2025). Ağrı İlinin Geçiş Dönemlerinden Doğum - Ölüm Uygulamaları ve Bu Bağlamda Söz Varlığı. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*. 9. Cilt, 2. Sayı, 293-314.

AĞRI İLİNİN GEÇİŞ DÖNEMLERİNDEN DOĞUM - ÖLÜM UYGULAMALARI VE BU BAĞLAMDA SÖZ VARLIĞI¹

Birth-death practices and vocabulary from transitional periods in Ağrı province

NEVZAT ÖZKAN² - ZÜLEYHA AK³

Öz

İnsan, hayatı boyunca biyolojik veya toplumsal olarak bir durumdan başka bir duruma geçmekte ve bu dönemler geçiş dönemi” olarak adlandırılmaktadır. İnsan hayatında doğum, evlilik ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş dönemi vardır. Bu geçiş dönemlerinden olan “doğum ve ölüm” toplumun sahip olduğu kültürel değerler içerisinde büyük önem taşır.

Doğum, yeni bir bireyin hayata katılmasını ifade eder ve çoğu kültürde kutsal bir olay olarak kabul edilir. Bu süreçte yapılan uygulamalar, anne ve bebeği koruma, topluma kabul sağlama ve kutsama amaçlarını taşır.

Ölüm, bireyin fiziksel varlığının sona erdiği ancak ruhunun başka bir forma geçtiği inancıyla ele alınır. Ölüm sonrası uygulamalar ölünün ruhunun huzura kavuşması ve geride kalanların bu süreci kabullenmesi için düzenlenir. Bunlara bağlı olarak doğum, yaşamın ilk evresi olması, ölüm ise yaşamın son evresi olması bakımından önemlidir.

Geçiş dönemlerinden olan doğum ve ölüm uygulamaları, toplumlara ve illere göre değişiklik göstermektedir. Her kültür, bu geçiş dönemlerine özgü uygulamalar geliştirir. Makalede de Ağrı ilinde doğum ve ölüme ilişkin geleneksel uygulamalar değerlendirilerek bu uygulamalara dair söz varlığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ağrı, ağız, söz varlığı, doğum ve ölüm uygulamaları.

¹ Bu çalışma Züleyha AK tarafından hazırlanan “Ağrı İli Ağızları ve Söz Varlığı” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Kayseri/TÜRKİYE. El-mek: nozkan@erciyes.edu.tr

³ ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0178-6768>

³ Dr. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Kayseri/TÜRKİYE. El-mek: akzuleyha057@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4736-1244>

Abstract

A person transitions from one biological or social situation to another throughout his life, and these periods are called “transition periods”. There are three important transition periods in human life: birth, marriage and death. "Birth and death", which are among these transition periods, are of great importance within the cultural values of the society. Birth is important because it is the first stage of life, and death is the last stage of life.

Birth signifies the entry of a new individual into life and is considered a sacred event in most cultures. The practices carried out during this process aim to protect the mother and baby, provide acceptance to society and bless them.

Death is approached with the belief that the individual's physical existence ends but his soul passes on to another form. Post-mortem practices are organized to ensure that the soul of the deceased finds peace and that those left behind accept this process. Accordingly, birth is important as it is the first stage of life, and death is important as it is the last stage of life.

Birth and death practices, which are transition periods, vary according to societies and provinces. Each culture develops practices specific to these transition periods. In the article, traditional practices regarding birth and death in Ağrı province are evaluated and the vocabulary of these practices is revealed.

Keywords: Ağrı, dialect, vocabulary, birth and death practices.

1. Giriş

Folklor, toplumların tarih boyunca biriktirdiği ortak değerlerin, inançların ve yaşam biçimlerinin yansımasıdır. Folklor, yalnızca geçmişe ait unsurların korunmasını değil, aynı zamanda günümüz toplumsal hayatında da işlevsel bir rol üstlenmektedir. Anlatılar, atasözleri, masallar, türküler ve ritüeller aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan bu kültürel miras, hem bireylerin kimlik inşasında hem de toplumsal hafızanın korunmasında önemli bir yer tutar. Bu bağlamda halkbilimi, söz konusu öğelerin anlam dünyasını, işlevlerini ve toplumsal etkilerini inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu genel çerçeveden hareketle, konunun bilimsel açıdan nasıl ele alındığını görmek için araştırmacıların değerlendirmelerine bakmak faydalı olacaktır.

Folklor sözcüğü ilk kez 1851 yılında (Thomas Sternberg’in yazdığı *The Dialect and Folk-lore of Northamptonshire* [Northamptonshire Dialekti ve Folkloru] adlı) bir kitap kapağında görülmüştür (Cengiz, 1997: 2). İngilizce “halkbilimi” anlamına gelen (Aslan, 2008: 4) folk (halk) ve lore (genellikle irfan, eski zaman bilgileri, öğreti) kelimelerinden meydana gelmiş olan folklore deyimiyse, kendine özgü yöntemlerle incelemeyi üzerine alan bağımsız bir bilimdir (Boratav, 2000: 13). Bu bağımsız bilim daha sonrasında birçok bilim dalıyla da ilişkisini sürdürmüş ve gelişmiştir.

19. yüzyıla damgasını vuran “uluslaşma” ideolojisinden olabildiğince yararlanarak kurumlaşmış ve ortaya çıktığı dönemden başlayarak çeşitli ideolojik ve kültürel hareketlerle yeni kuramsal çerçeveler kazanarak günümüze gelmiştir (Oğuz, 2002: 25).

Dünyada folklor konusunda yapılan çalışmalar Thoms’dan sonra Finlandiyalı Dr. Elias Lönnrot’un 1835 ve 1849 yıllarında “Kalevala” destanını derleyip yayımlaması, dünyada folklor konusunda yapılan ilk bilinçli ve ciddi çalışma olmuştur (Aslan, 2008: 4). Sonrasındaki çalışmalar da bu çalışmaların devamı niteliğinde gerçekleşmiştir.

Folklor, ana karadaki “klasik” edebiyat tarihlerinin uzun yüzyıllar boyunca üreticilerini “sanatçı”, üretimlerini “edebiyat eseri/sanat eseri” olarak kabul etmediği başka bir disiplindir (Oğuz, 2017: 1). Folklor disiplini ve çalışmaları Batı Avrupa’da doğmuş ve dünyaya buradan

yayılmıştır (Oğuz, 2013: 1). Böylece halk kültürü artık “batıl inanç” ya da “masal” olmaktan çıkarak, bilimsel inceleme konusu olmuştur.

Halkbilimi; geçmişten geleceğe sözle veya davranışla icra edilen, her icrada yeniden şekillenebilen, zamana, mekâna, insana göre uyarlanabilen gelenekli kültür ürünleri ile bu ürünleri inceleyen bilim dalının genel adıdır (Durbilmez, 2019: 26).

Halk arasında kullanılan binlerce kelime, deyim ve atasözü henüz yazı diline kazandırılmadığı gibi, bu eşsiz hazineyi derleyip toplama yolunda da her şey yapıp bitirilmiş değildir. Anadolu ağızlarından yapılan derlemelerin büyük çoğunluğunun folklor malzemesinden oluştuğu göz önüne alınırsa, derlemecilerin hem ağız özelliklerini çok iyi tanıyıp bilmesi, hem de derleme yaptıkları yörenin kültür varlığına yabancı olmamaları gerekmektedir. Dil ve folklorun örtüştüğü birçok nokta vardır. Özellikle Cumhuriyet döneminde yoğunluk ve derinlik kazanan ağız araştırmalarında çalışan uzmanların üzerinde durdukları metinlere bakıldığında, bunların hemen hepsinin kendi yöresinde birinci elden derlendiği görülür, dolayısıyla her bakımdan sağlam metinler olduğu kabul edilebilir (Gözaydın, 1998: 196).

İnsan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır. Bu dönemler; doğum, evlenme ve ölümdür. Her biri kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrılır. Bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır (Örnek, 2014: 183).

Türk kültüründe doğum ve ölüm olayı son derece önemli bir yer tutar. Geçmişten günümüze kadar çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir.

Doğum, yaşamın ilk evresidir. Dünyanın bütün topluluklarında mutlulukla karşılanır. Yaşamın başlangıç noktası olması bakımından, yüzlerce âdetin, inanmanın uygulandığı bir dönemdir. Bu âdet ve inançlar kadını gebe kalma isteğinden başlayarak etkisi altına alır. Gebe kadının gebeliğinin başlangıcından doğuma kadar geçen sürede pek çok âdete, inanmaya, geleneğe, göreneğe uyması beklenir (Artun, 2017: 154).

Araştırmacıların görüşleri, halkbiliminin yalnızca kültürel öğeleri değil, toplumsal işlevlerini de inceleyen bir alan olduğunu göstermektedir.

2. Folklor ve ağız ilişkisi

Sözlü kültürün temel taşıyıcısı olan ağızlar, folklor ürünlerinin dilsel çeşitliliğini ve yerel kimliğini koruyan en önemli unsurlardan biridir. Folklor ürünleri, söylendiği bölgenin ağız özelliklerini yansıtarak hem dilin tarihî gelişimini hem de bölgesel çeşitliliğini belgeleyen önemli bir kaynak niteliği taşır. Folklor ve ağız arasındaki ilişki, sözlü kültür ürünlerinin hem anlaşılmasını hem de kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayarak toplumsal belleğin korunmasına hizmet eder.

Boratav (2016)’da “Disiplinlerarasılık” (interdisciplinarity), farklı disiplinlerden gelen bilgi, veri, teknik, araç, perspektif, kavram ve/veya teorilerin birleştirilmesi, iş birliği içinde işletilerek yeni bilgi yapılandırma ve üretme sürecine sokulmasıdır. Buna bağlı olarak disiplinlerarasılık için, çok geniş veya karmaşık bir konuyu merkez bir disiplinden hareketle, tek bir disiplinin sınırlı, baskın veya katı yaklaşımlarından hareketle incelemek yerine daha kapsamlı, derinlemesine ve bütüncül bir anlayışla, çeşitli disiplinlerin bilgi, veri, teknik, araç, yaklaşım veya kavramlarının birleştirilip bütünleştirilerek ilgili konu üzerinde uygulanması esasına dayanır denilebilir (Keskin, 2019: 927). Folklor da ziraat, tıp, baytarlık (Boratav, 2016: 39), tarih, etnografya, etnoloji, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, filoloji ve diyalektoloji gibi birçok bilim alanıyla ilişkilidir.” (Boratav, 2016: 41-45).

Gülensoy (2017)’de “Ağızlar, filoloji temel alanının bir alt dalıdır. Ağız ve folklor çalışmalarının temel hedefi sözlü kaynaklara yönelmek, bu kaynaklar içerisinde gizli kalmış

kültür varlıklarını ortaya çıkarabilmektir. Her ne kadar ayrı birer bilim dalı olsa da dayandıkları malzeme kaynaklarının müşterek olmasından dolayı folklor ve ağız araştırmacısı bir noktada birleşmek zorundadır. Ağız çalışmalarının da yöneldiği hedef kitle halk olup malzemeleri de halkın içinden çıkmaktadır. Sahaya çıkan bir ağız araştırmacısının sınırlı bir program ve malzeme çeşidi yoktur. Ağız araştırmacısı her çeşit malzemeyi derlemeye hazır olarak kaydını alır.” (Gülensoy, 2017: 533) bilgisi yer alır.

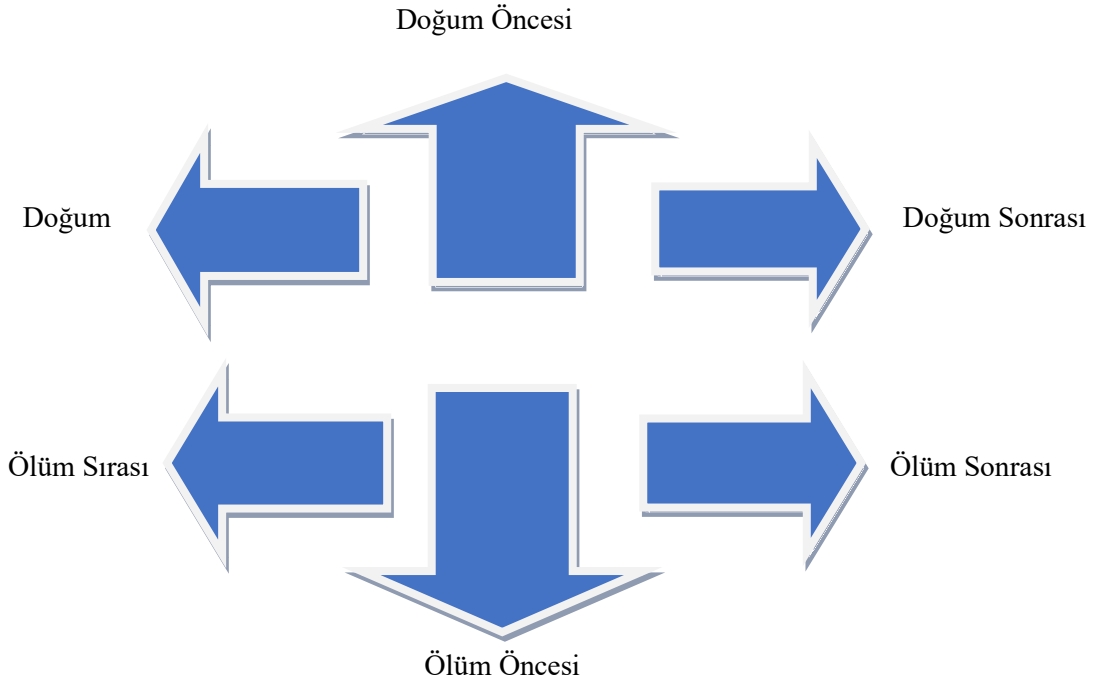
Dilci ile folklorcunun derleme metotları, az da olsa birbirinden farklıdır. Dilci, malzeme derleyeceği kişinin öncelikle mahalli ağız konuşmasına ve yöreyi az terk ettiği için kadın olmasına dikkat eder. Ayrıca, kaynak kişinin ağızındaki dişlerin sayısı, takma olup olmadığı da dilci için önemlidir. Dilcinin gayesi sağlam bir ağız malzemesi derleyebilmektir. Konu dilci için ikinci plandadır. Fakat folklorcu için konu önemli olduğu için, kaynak kişiyi, konuyu en iyi bilenden seçer (Gülensoy, 2017: 536).

Folklor ürünleri, söylendikleri bölgenin ağız özelliklerini yansıtarak dilin tarihî gelişimi ve bölgesel çeşitliliği hakkında önemli veriler sunar. Yerel ağızlarda kuşaktan kuşağa aktarılan atasözleri, masallar, türküler ve ninniler, yalnızca söz varlığını değil aynı zamanda yöreye özgü kültürel kimliği de canlı tutar. Bu bağlamda folklor ile ağız arasındaki ilişki, sözlü kültür ürünlerinin anlaşılmasını ve korunmasını sağlayan bir köprü işlevi görerek toplumsal belleğin sürekliliğine katkıda bulunur.

Bu çalışmadaki derlemeler “Ağrı İli Ağızları ve Söz Varlığı” adlı doktora tez çalışmasından elde edildiği için folklor malzemesinden ziyade ağız malzemesine yöneliktir. Buna bağlı olarak da çalışmada ile ait bazı folklorik eksiklikler bulunmaktadır. Fakat çalışmada, derlemeler dışında kalan bazı eksik bilgiler kaynak kişilere sorular sorularak mümkün olduğunca tamamlanmaya çalışılmıştır.

3. Ağrı ilinde geçiş ritüellerinden doğum ve ölüm

Doğum ve ölüm, insanın hayatında çok önemli bir yere sahip olan iki ana geçiş evresini oluşturur. Geçiş evreleri, şahıs merkezlidir. Buna bağlı olarak, şahsın durumunda meydana gelen değişikliği dile getirir ve onun bu duruma hazırlanmasını amaçlar. Bu iki unsur, insan hayatında bir kere olmasından dolayı da bunların tekrarı yoktur (Hanko, 2009: 206). Her iki geçiş döneminin etrafında birçok inanç, âdet, tören, ayin ve dinsel özlü işlemler kümelenmiş olup bu geçiş dönemlerini bağlı bulundukları kültürel yapının özelliklerine göre yönlendirir ve yönetirler (TAA, 1998: 63). Bunlar, kendi arasında bazı alt bölümlere ayrılmaktadır:

3.1. Doğum ile ilgili geçiş ritüelleri

Doğum, üç önemli “geçiş”ten ilkidir. Genel olarak mutlu bir olay olarak kabul edilen bu dönem, dünyaya gelen her çocuğun sadece anne ve babasını değil çevresindeki akrabalar ve komşuları da sevindirir (Örnek, 2014: 184). Özellikle de küçük topluluklarda aileler nüfuslarının çokluğu oranında kendini güçlü ve kuvvetli hissederler. Ağrı ili de bunun bir örneğidir. İlde, özellikle erkek çocuk önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü erkek çocuğun ailede ocağı tütürür kanaati yaygın olan görüştür.

Doğum, anne ve baba açısından toplumda saygınlığı artıran bir faktördür. Ağrı ilinde ise baba etmeni biraz daha baskın durumdadır. Baba için doğum, soyun sürekliliğini ifade eder. Aynı zamanda ilde kısır kadın, doğuramadığı için yakınlarınca küçümsenir ve böyle bir durumda erkeğin başka evlilik yapması desteklenir.

3.1.1. Doğum öncesi

3.1.1.1. Doğumun yapılma hazırlıkları

a) Kısırlığı giderme-gebe kalma:

Çocuksuzluk, başta Türk destanları olmak üzere pek çok halk hikâyesinin ana temasıdır. Çocuksuzluğun giderilebilmesi için de hem halk hekimliğinden hem de hacıdan, hocadan yararlanılmaktadır (Alptekin, 2015: 102).

Ağrı’da da kısırlık oldukça önemli bir konudur. Özellikle erkekler arasında soyun devamını engelleyen bir durum olarak algılandığı için kabullenilememekte ve çocuğun olması için her türlü yol denenmektedir. Metinlerin derlendiği kaynak kişilerden alınan bilgilere göre türbeleri ziyaret, şifalı sular içme, evliya ziyaretleri, kocakarı ilaçları kullanma, küle oturtma gibi çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalara rağmen çocuk olmaması durumunda ise başka evlilikler yapılmaktadır.

Evli çiftler Ağrı’nın Hamur ilçesinde bulunan dilek ağacına giderek çocuk sahibi olabilmek için dilek dilerler. Bu ağacın olduğu bölgede eskiden bir yatırın olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak da çiftler, o ağaca giderek adak adar, dua ederler. Elbiselerinden bir parçayla ağaca ip bağlarlar ve iç çamaşırlarının bir kısmını ağacın etrafına gömerler. Sonrasında aynı gün evlerine dönerek evli çiftler birlikte olurlar.

Yine Hamur’un Susik diye bilinen bölgesinde yani Susik Kalesi’nin olduğu bölgede maden suyuna benzer bir su bulunur. Evli olan ya da yeni evlenmiş çiftler bu sudan içerek suda banyo yaparlar. Suyun şifasına inanarak aynı gün eşleriyle birlikte olurlar ve çocuklarının olması için dua ederler.

Ağrı’nın Doğubayazıt ilçesinde, İshak Paşa Sarayı’nın yanında Hani Baba Türbesi bulunmaktadır. Bu türbe ilde çok kutsal sayılmaktadır. Hani Baba adına adaklar adanır ve dilekler dilenir. Dilek taşı da Hani Baba Türbesi’ndedir. Çocuğu olmayan çiftler türbedeki dilek taşına yani büyük kaya parçasına küçük taş parçacıklarını tutturmaya çalışırlar ve bu taş parçacıklarının tutması durumunda eşleriyle birlikte olurlar ve dileklerinin kabul olacağına inanılır.

Başka bir uygulama ise kocakarı ilaçlarıdır. Ağrı’da ısırgan otu ve daha farklı şifalı olduğu düşünülen otlar kaynatılarak merhem yapılır. Sonra yapılan bu merhemler çocuğu olmayan kadınların göbek ve sırtlarına sürülür.

Kısırlık için gerçekleştirilen diğer bir ilginç uygulama ise küle oturtmadır. Küle oturtma kadınlarda olduğu kadar erkeklerde de uygulanmaktadır. Fakat ilde erkekler tarafından kısırlık durumu kabullenmesi zor bir durum olduğu için kadınların aksine erkeklerde daha gizli yapılır. Küle oturtma uygulaması hayvan tezeğinin yakılmasıyla gerçekleştirilir. Hayvan tezekleri yakıldıktan sonra odun külüne benzeyen bir kül oluşur. Kadın o ateşli külün üzerinde yaklaşık

olarak üç, dört saat oturtulur. Küle oturduktan sonra eşiyile birlikte olur ve çocuğunun olmasını bekler.

ağrı bölgemizde yine yeni evlilerde bebeyi olmayan aylelerin ārida hamır bölgesinde bulunan dilek taşı, dilek ācı dilek ācı diye bir ācımız var. yeşil bir āc. ve buna aynı zamanda ziyaret olarak da kabul edilen bir ağaç. bölgesinde esgiden bir yatırın oldūnu düşünölmektedir. yani içindeki yatırın kim olduğu belli olmayan dilek ācı var. bu dilek ācına bütün evli çiftler çocuğu olmayan evli çiftler özellikle yeni evli olanların bir çođu çocu geÇ dünyaya gelmiş veya hemen çocuğ isdiyen ayleler çocuğu o ağaca giderler ve bu ağaca çocuğlarının olması için dua ederler ve dileklerini bir taşla veya bi iPlē ve özellikle bīr işde kendilerinde ayiT olan bir elbiseyle oraya elbisesinden bir parçayla o ağaca iP bağlarlar. işde elbiselerini, kullandıkları elbiseleri, çođu rivayete göre iş çamaşırlarının bir kısmını ācın etrafına gömmek suretiyle bunu yaparlar ve bu sonuçlarda da aynı gün eşler döner evde o gece mutlaka ilişkiye girmek gerekmektedir ve ilişkiye girdikleri zaman da bür çoğunun çocuğ olayı vuku bulmuş. çocu olmuşdur. çocu dünyaya gelmiştir. bu şekilde de öyle bir hem gidilir adađ da adanır işde, yapılanar bunnar yaşanır ve geldikten sonra ilişkileri olur ve çocuğ olmasını beklerler (K.3).

ārı ilimizin örf adeTlerinden olan evli çiFdlerin çocuğlarının olmadığı kısırlık şüphesi olup kimse bu bölgede kısırlı kendi üzerine almaz. yani benim eşim kısırdır ben kısırım bu gibi ayleler ve eşler de bu kısırlık kelimesini kendilerine çođ kullandırtmazlar veya bunu da gidib doğdorlardan deyil de işde halđ arasında bilinen küle oturTma. bu bizim bölgemizde tezeK dedimiz, hayvan gübresinden yapılan tezek dedimiz tezekerleri yakarlar ve orada yağdığdan sora odun külüne benzer bir kül oluşur ve o külün üzerine özellikle bu bölgede kadınları oturturlar. yani sanki erkekde hiş bişi yołmuş gibi kadında bütün eKsiKliK kadında var sayılarağ, kadında kadını o ateşe oturturlar ve o ateşi belli bir süre oturduğdan sora o ateş dedimiz sönmüş ateşin üzerine oturturlar ve bu bayan üç dört saad ateşin üzerinde oturur ve oturduğdan sora da bu bayan kalkar gider eşiyile ilişkiye girer ve ilişkiye girdiKden sora çocuğ olmasını beKler. bu da ārida küle oturTma adını, tezeK külüne oturTma adıyla böyle bir halđ arasında bilinen bir küle oturTma diye bir olay var. o da evli çiftlerin çođu bunu yaPmağdadır ama erkeklerin çođu da bür çođu erkekler de bunu yapar da bunu aleni bir şekilde yaparlar. çođ açığ yapmazlar. erkekler gizli gizli yapar bunu. saha sağlı teg başlarına. daha yapılmı olanı gidib kendisi öyle kıyı köşeler, bucağlarda erkekler de bu bölgede o şekilde yapar. halđ arasında bilinen bir olay bu (K.3).

ārının hamır ilçesinde suşi bölgesinde dedimiz suşig kalesinin oldū bölgede maden suyuna benzer bir su bulunmaktadır. bu suyu özelliKle çocu olmayan ayleler çiFdler, yeni evliler, işdē uzun zemandır çocu olmayan aylelerin bür çođu gelib bu suda içerler ve bu suda banyo yaparlar. bu suyla beraber banyolarını yaparlar ve bu bölge bu suyu işdiKden sora giderler aynı gece ilişkilere girerler ve çocuğlarının olması, özelliKle kısır çiFdler veya uzun zaman çocu olmayan aylelerin bi çođu bölge halkının tamamı da bu durumū bilmektedir. oraya geldiklerinde o suyu içerler ve o suda duş alırlar ve duşdan sora da evli çiFdler ilişkiye girer ve burda da çocuğlarının olması için dua

edilir. bu şekilde de ārida böyle bi su bulunmaktadır. bu da āri hamır ilçemizin suşığ bölgesindedir (K.3).

islağ paşa sarayın yanında bulunan hani baba türbesinde özelliKle bu bölgede ziyared edilen ve çoğ bu bölgenin tamamınında bilinen türkiye tarafından bilinen bir mekan. bu mekanda özelliKle dileK taşı hani babada bulunur. hani baba türbesini ziyaret eden ve kısırlıkla ilgili çucugları olmayan aylelerin bür çoğu doğubeyasıta geliP hani baba türbesini ziyareT ederler ve o türbedeki dileK taşına taşlarını düz bir taşı tutturmak suretiyle büyüğ kaya parçasına küçük taş parçacıklarını tuttururlar ve bu taş parçacıkları tuttuğu zaman dileKlerinin kabul olduğunu ve o gece gidiP ilişkiye girmeleri gereKdiğini ve ilişki sonrasında çocugların olacağı rivayeTler arasında olmuştur ve çocug bir çoğunda da bu çocugları olmuştur. ha söyleyenler özelliKle birbirlerine dilden dile dolaşan bu olay bölge halkı tarafından tamamen bilinmektedir. türkiye çapında da haTda yurt dışından gelen çiFdler özelliKle buna turiler de dahil olmak üzere bir çoğ insan gelmiştir ve bu geldiklerinde de hani baba türbesini ziyared eTdiklerinde adağları olur. bir adağ keserler. kurban keserler. orda bir piKnig falan yapallar. yemeglerini falan yeller işde. olması için doa ederler ve o durumda yemeglerini falan dātırlar. gelen o çevredeki insannara. orda bulunan insannara yemeg de dātır ve bu halğ tarafından bilinen bi olay. özelliKle adağlarını hemen hemen bütün çiftlerin adağ kesdī görölmeKdedir. hani babada o bölgede adağ kesme yeri vardır ve o genş çifd işde evli çifd veya uzun zaman çocugları olmayan çifdler o dileK taşına taşı tuTdurduğdan sora o gece eşler arasında ilişki olması gerekiyor. bu yaşadıkları ilişki sonucunda da çocugları oldū rivayetler arasında söylenmekdedir (K.3).

kocakarı ilacı yapallar. yapan var ama doğdorun doğdorū allahdır. sen de biliyosun ama esgiden insannarımız ulaşım yoğmūş. doğdor sağlığ durumda deyilmiş. kocakarı ilaciylā hekimler tarafından dağda çeşiTli oTlar varmış. bazıları da ben de tanıyorum. hebsini deyil tabi. dur bakalım. bū ısırgan otū. farğlı bi kaş çeşiT od var. onları getiriP, kaynatıP ondan merhem yaparlarımış. o getiridigleri o biTgi odlarından. işde o oddan, o çocug getirmiyen kısır kadınların sırTlarına, göbeK ve sırtına sürerlermiş. bağlarlarmış. kimisi dē o çeşiTli oTlari toplayıP, getiriP bu esgiden mazod varilleri vardı. özelliKle asgeriye tarafında gullanılan. getiriP o vidonā su dolduruP, oTlari o vidonun içindeki suya boşaltıP, o suyu çoğ kaynatırlarmış. ondan sonrā insanoğlunun o suya giriP dē dayanabileceği bir derecede soğuduğdan sora o kısır kadınları o suyun içine koyuP, hamam kısaca ona hamam derlermiş. hamam yaparlarmış. bir kısmı da esgiden o bayannar çocug da dörürmüş. kısır bayannar. sorā hani babaya giderler. farklı türbeler vār. işdē kısır bayannār hasda olan insannar giderlermiş. ben de küçükken yetişdim tabī. bu türbelere gidīP. hanı baba var burda fera dayiresi var. fera derler. fera dayresini. kavağ da şeyid var. bu türbe ziyared bölgeleri mevcuddur. gider oralara ağaşlara ib bağlayıP, şifā dilerlermiş. su var su öyle şifali su var. tamam. suyu içib ağaca iP bağlayıP dileK dilerlermiş (K.4).

Yukarıdaki uygulamalardan en vazgeçilmezi ise halk hekimliğidir. Halk hekimliği, Türk kültüründe oldukça etkili olmuştur. Bu kavram öncelikle Hazar Denizi'nin doğusunda em (ilaç) kelimesi etrafında oluşmuş olup, Hazar Denizi'nin batısında Türkeçare (Azerbaycan), halk hekimliği (Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Balkanlardaki Türkler arasında) gibi adlarla bilinmektedir (Alptekin 2015: 83). Halk geleneğinde sağlığı koruma, hastalıkları tanılama ve sağaltma işlem ve yöntemlerinin bir kısmı sadece büyüklük niteliktedir; ikinci kısmında büyüklük ve akıllık işlemleri birbirini tamamlar (Boratav, 2003: 156).

ārıda gebe bi ğadının, gebe bi gelinin aylesinde o gebelī mümkün oldūnca ğarnı büyüdünde geniş elbiselerle ğapaTmaya çalışırlar. bu gebe elbisesi deyil. normal bildimiz gebe kıyafeti. geniş kıyafetler geyinerek ğarnını sahlamay uzun bi sürē böyle yapar (K.3).

Ağrı'da kadının gebeliğini açıklaması oldukça zordur. Aile bağlarının, büyüklere saygının fazla olmasına bağlı olarak gebelik uzun bir süre saklı tutulmaya çalışılır.

b) Aşerme

Ülke genelinde olduğu gibi Ağrı'da da anne ve çocuk sağlığı açısından aşerme önemlidir. Aşerme döneminde, özellikle de ilk çocuklarda arazilerden toplanan şifalı bitkiler hamile kadına verilir. Bunun yanı sıra kocakarı ilaçları da hamile kadının ilk gebeliğinde kadına verilir. Bu dönemde hamile kadının canı hangi yiyeceği çekiyorsa o yiyecek aile bireyleri tarafından bulunmaya çalışılır. Hamile kadına acı yedirilmez, kötü konuşturulmaz. Hamile kadın uğursuzluk getireceği düşüncesiyle cenaze evine (taziye) gönderilmez.

bu dönemde geline başlarlar. şuna bak. şu güzeldir. şu tatlıyı ye. acı biber yeme, acı konuşma gibi gerçekten gelin adayını hamile adayını özellikle yapmazlar. işte acı yeme, acı konuşma. fakat bunun yanında özellikle hamilelik dönemi içerisinde işte bütün meyve çeşitlerini işte koca kadın ilaçları, koca kadın yaptıkları merhemleri falan şunları bunları derken bu bölgede de otlarla yapılan arazide toplanmış yapılmış getirilmiş otları beraber gelin adayına hamile kadına verirler. ilk çocuklarda daha çok önemsenir. daha çok ilk çocuklarda bu olay gerçekleşir. ve ilk çocuğun doğmasını kadının hemen, gelin adayının hemen evlenmesi ve evliliğinin akabisinde hamile kalmasını ister. bu bölgede erkek çocuğunu daha çok tercih ederler. çünkü erkek çocuğu soyun devamı sayılır. kız çocukları soyun devamı sayılmazlar. yani evlendiklerinde gidip yabancının gelini ve yabancının kadını oldu. kendi soylarının devam ettiğini söyleyemezler. erkek çocuğunda kendi soylarının devam ettiğini söylerler. bu da böyledir. bütün ailelerde. erkek çocuğu dünyaya geldiği zaman, kız çocuğuyla erkek çocuğunu mukayese ettiği zaman erkek çocuk dünyaya geldiği zaman adaklar adanır, kurbanlar kesilir. tatlılar yapılır. şerbetler dağıtılır gibi birçok şey yapılır (K.3).

kadınlar hamilelik süreci içerisindeyken canları ne isdiyorsa kocası veya kayıpederi veya evin bir üyesi onu muTlaka bi yerlerden soruP, soruşturub, arayıb, buluP getiriP yediyorlardı (K.5).

c) Bebeğin cinsiyetinin tayini:

Bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi konusunda her yöre kendine has pratikler belirler. Bu pratikler gelenekten gelen yöntemler uygulanarak devam ettirilir.

Ağrı'da erkek çocuk sahibi olmak büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı erkek çocuk olması için doğumdan önce adak adamak, ilaç kullanmak, erkek çocuğu olan birisine

bakmak gibi çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Yukarıda da anlatıldığı gibi erkek çocuğun kız çocuğuna oranla sağlık alanında bile önemli bir ayrıcalığı bulunmaktadır.

Erkek çocuk önemli bir yer tutar. Çünkü erkek çocuk soyun devamı sayılır. Yani kız çocukları evlendiğinde yabancının kadını ve gelini olurken erkek çocuğunda kendi soylarının devam ettiği düşünülür. Buna bağlı olarak da çocuğun erkek olması için adaklar adanır. Erkek çocuk olmazsa kocakarı ilaçları kullanılır, erkek çocuk doğurmuş kadına bakarlar. Çocuk erkek olduğu zaman kurban kesilir, sürekli kız çocuk dünyaya geldiğinde ise birinci eş kocasını erkek çocuk doğurması için başka kadınla evlendirir.

Türk dünyasına bakıldığında ise benzer durum Altay Türklerinde görülmektedir. Altay Türkleri de erkek çocuğun doğumunu kutlamak için toy yaparken kız çocuğun doğumunu kutlamak için toy yapmazlar. Bu durum sadece erkek çocuğa özgüdür (Dilek, 1996: 51).

ağrı yöresinde aileler, özellikle erkek çocuk olması için adak yaparlar. erkek çocukları olsun diye. eğer erkek çocukları olmaz ise türlü türlü koca-karı ilaçlarını kullanırlar. kırem kullanırlar. erkek çocuk doğurmuş bir kadına bakarlar. erkek çocuğu dünyaya geldiği zaman kurban keserler, adak keserler. onun dışında kadın sürekli kız çocuk doğurduğu takdirde birinci eş kocasını başka bir kadınla erkek çocuk doğurması için evlendirir. mutlaka ailenin soyunun devam etmesi için yörede erkek çocuk olmasını isterler. bazen de erkek çocuk dünyaya geldiği zaman büyük eş kaderine razı olur. kendi elleriyle eşini evlendirir. bu durum da yörenin acı gerçeklerinden birisidir. erkek çocuğu rahatsız olduğu zaman daha erken hastaneye, kız çocuğu biraz daha bekletilir. son yıllarda bu bir noktada dengelendi gibi olsa dahi yine kırsal kesimde bu böyle devam ediyor. en önemlisi zaten o çocuk dünyaya geldiği zaman daha çok yapıyor erkek çocuğu bu ülkede. bunun dışında genellikle erkek çocuğunda aileler bir başka mutluluk yaşarlar (K.3).

ç) Gebe kadının kaçınmaları- uygulamaları

Türk gelenek ve göreneklerinde bebek bekleyen anne evde korumaya alınır. Ağır işler gördürülmez, yemesine içmesine ve dinlenmesine dikkat edilmeye çalışılır. Anadolu'da hamilelik ve doğum kadına benlik ve bütünlük kazandırmakta ve kadının analık statüsünü pekiştirmektedir. Böylece çocuk sahibi olarak kadın, aile ve toplum içinde yerini sağlamlaştırdığı gibi eşinin de aile, akraba ve arkadaşları arasında itibar ve statüsünü artırmaktadır (Başal, 2006: 49).

Ağrı ilinde hamile kadının cenazelere, taziyelere gitmesi uygun görülmediği için gönderilmeyerek bebek ve anne koruma altına alınır. Aynı zamanda hamile kadın büyüklere saygısından dolayı hamileliğini mümkün olduğunca gizli tutmaya çalışır. Geniş kıyafetlerle karnını saklamaya çalışarak aile büyükleriyle aynı sofrada yemek yemez.

taziyeye gitme gibi söylemlerle gelini bazı yerlerde göndermezler. hamile kadını göndermezler (K.3).

arıda gebe bi ğadının, gebe bi gelinin aylesinde o gebelī mümkün oldünca ğarnı büyüdünde geniş elbiselerle ğapaTmaya çalışırlar. bu gebe elbisesi deyil. normal bildimiz gebe kıyafeti. geniş kıyafetler geyinerek ğarnını sahlamayı uzun bi sürē böyle yapar (K.3).

aile bunu öğrendiğinde çok mutlu olur ama gelin, kayın biraderleri ve amcası yanında karnını saklar, yemek yemez. aynı sofrada yemek yemezler. daha sonra gebe olduğunu anladıktan sonra kadınların çoğu (K.3).

3.1.1.2. Doğumun duyurulması

Eski zamanlarda Ağrı ilinin birçok yerleşim yerinde sağlık ocağı veya hastane gibi sağlık kuruluşları bulunmadığı için doğumlar; tecrübeli yaşlı kadınların ya da bu konuda az çok deneyimi olan komşuların yardımları ile gerçekleştirilirdi. Bu alanda tecrübesi çok olan kadınlara ise “ebe” adı verilirdi. Günümüzde de Anadolu halk ağzında “ebe” terimi devamlılığını sürdürmektedir. Ağrı ilinde yaşayan Gülistan Taşdemir de yukarıdaki konuşmasında belirttiği gibi köy ebesidir. Hamile kadının sancılanması durumunda komşuları tarafından kendisine haber gönderildiğini ifade etmektedir. Diğer bir kaynak kişi olan Aynur Koçer’in cümlesinden de anlaşılacağı üzere ilde, modern tıp yerine geleneksel tıp uygulamalarıyla doğum gerçekleştirilmiştir.

Ağrı’da geleneksel tıp uygulamasının en önemli sebeplerini; ekonomi, korku ve ulaşım zorluğu gibi etmenler oluşturmaktadır. Dolayısıyla eskiden, bu etmenlere bağlı olarak mahallede ya da köyde bilinen ebeye güvenilmiş ve doğumlar köy ebesi tarafından gerçekleştirilmiştir.

hē ebe köy ebesiyem. gönşumuz gelif sesleridi. o zaman hepsini bilirem köy ebesi. doğurdular. sancılanıf. sancılanıb da doğum yapacaKdı (K1).

heş hasdane masdane de görmemişih ne dohdura geTmişih ne ine vurdurmuşih. ne bişey mi. ama şimdi hamile galmış bahıyırsın bir melmekeT eyledir. hasdaneye gidir. hasdane. şindiki ğarılar heP laylaylomdurlar (K2).

3.1.1.3. Doğumun Gerçekleşmesi İçin Yapılanlar

Ağrı’da, doğum yapacak kadının doğum öncesinde sancısının olup olmadığına bakılır. Sancının olması ve kadının suyunun gelmesiyle beraber yere tandır külü serilerek hamile kadın yere yatırılır.

gönşumuz o bu o bu aha cedirdih sancılanıb. ğarına bahırdih hele sancı keçib mi keçmiyib mi. aha bahırdih su geldi de ğadınnan. su gelende beyle aha beyle ğourduh yere. ğuru yere. altına kül diyiri tendir külü. o tor kül. onun böyle altına töhürdüh. ğarıyı da beyle oturdurduh. dalında da bir adam beyle otururdu. aha bende de ğavağında otururdum (K.1).

3.1.1.4. Doğum yaptırma

Doğum, bir kadın için en zorlu ve en dramatik süreçtir. Doğum yaklaşıncı, özellikle de doğum sancıları başlayınca, ilk akla gelen şey doğumun kolay ve başarılı olmasını sağlamaktır (Boratav, 1999: 189). Bu zorlukları gidermek, kadınların kolay doğum yapmalarını sağlamak amacıyla da birtakım uygulamalar gerçekleştirilir. Anadolu Türklerinin geleneklerinde oturarak, diz çökerek veya çömelerek, yatarak, elleriyle ipe asılarak gibi olmak üzere belli başlı doğurma teknikleri vardır (Boratav, 1999: 189).

Ağrı’da da hamile kadınlar yatırılarak doğumları gerçekleştirilir. İlde gebe kadının sancısıyla beraber doğum hazırlıkları başlar. Bu hazırlıklar sırasıyla; hamile kadının ıkındırılması, kadının karnına çocuğun kolay gelmesi için baskı yapılması, çocuk geldikten sonra beze koyarak göbeğinin kesilmesi, çocuğunun eşinin düşürülmesi, kadının belinin bağlanması ve kadının karnının ısınması için altına kül koyularak kanaması bitince kadının yerden kaldırılmasıdır.

doğum yapan. aha heyirli ıkın ıkın ıkın başmağ yohdu. yanı ğarına basım edim yoh. ihın ihın arhadaki de arhada oturur. aha doğum yapırdı çocuğ yere tüşürdü. altına tüşürdü. a bëyle bi bezin üsdüne ğourduh. onun üsdüne. a onu küvëni kesirdim. eşi var da ğadın

ğarnında. on çocuğun kövëni keser çocū o beze pürenar ğordum. ğadının zadınna burdan basırdım beyle. irehimde eşini. onna sōra da basırdım. o eşi gelir düşürdü. a ğadının da belini baĝlıyırđı. birez altına kül ğarnı ısısın deye. kendiriñ külü. sobaĝ aliyeğig. soban. onna da ğadının altına birez ğōurduĝ. ğanama manama gedir onnan sora onu ğaldırırđı (K.1).

3.1.1.5. Doğum sonrası/yeni doğum yapmış kadına yapılanlar

a) Göbek kesme-yıkama-tuzlama

Çocuğun geleceğini, ilerideki hayatını etkileyeceği düşüncesiyle göbek kordonu ve eşi gelişi güzel atılmaz. Hatta eş, çocuktan bir parça olarak kabul edildiği için doğumdan sonra temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür.

nasıl o yeni dōmuş kadını. yanna kideriĥ. önce bi geşmiş ossun dērig. allah şifalını versin derim. analı babalı büyüsün. ondan sonra geliriK. helba yapariĥ. hōrre yapariĥ (K.12).

Hörre nasıl yapılıyor?

hōrre önce yaĝı ĝoarsın. unu ĝor ĝarişdırırsan. birez su dōkersin. duz atarsın. ĝızarır o hōrre olur. hōrre yapariĥ. ğötürüh ĝarının ĝızının doğum yaPmış ya. beline küzēlce büüg bir adĝı baĝlıyariĥ. kocaman bir adĝı baĝlıyariĝ ki. çocuĝ çocuĝluĝu çocuğun yerine tüşsün diye aTĝı baĝlıyariĥ. ondan sōra başılyariĥ o üş gün ĝala ĝaldırariĥ. dogan kari burdan böyle yıhiyariĥ. yıhanmaz o üş gün yıhanmaz (K.12).

teri silirdiĥ ĝaldırırđı yataĝa ĝorduĥ. altını neylon serirdiĥ. çul serirdiĥ. palas serirdiĥ. o zamana ĝızım. serirdi ōĝ üsdünde yatagina ĝorduĥ. eha ĝundaĝı aha ĝundaĝı da alırdıĥ da nene çimizdirirdiĥ ĝundaĝı da. bizlirdiĥ çimizdirirdiĥ. köveni baĝlıyirdiĥ. kövë tüşende de gedir baĝırdım köveyine. yaĥın ĝonşunun. cedirdiĥ. kövehde. aha ĝözel. aĝzı açılı ossa. hindi diyırlar mekruh. aĝzı açılı böyle o ĝarayı andırırdım. ĝara dal böyle kövënde. sen saĝ men de salamaT (K.1).

göbeKlīde kesdiKden sorā o parçayı da ğötürüb bir camının bahcesinē ğümüyorlardı. çocuĥ kırılı çihmiyana kadār hasda olmadığı müddedcē hiç kimsiye ve bi yire ğötürülmüyodū. heP evde baĝlılyordū (K.3).

b) Lohusalık-lohusa ziyaretleri

Ağrı ilinde doğumdan sonra yani yeni doğum yapmış kadına, öncelikle çevresindeki yakın akrabaları olsun komşuları olsun geçmiş olsun diyerek doğumunu hayırlamaya giderler. Hayırlamaya elleri boş gitmezler, helva ve ile özgü olan hōrre çorbası ğötürürler. Hōrre çorbası yeni doğum yapmış kadına iyi geldiği için yapılır. Daha sonra köy ebesi tarafından yeni doğum yapmış kadına çocuğun eşinin kolay düşmesi için atkı baĝlanır. Ardından sonrasında çocuk kaldırılarak yıkanır. Sonraki süreçte çocuk, üç gün yıkanmaz.

teri silirdiĥ ĝaldırırđı yataĝa ĝorduĥ. altını neylon serirdiĥ. çul serirdiĥ. palas serirdiĥ. o zamana ĝızım. serirdi ōĝ üsdünde yatagina ĝorduĥ. eha ĝundaĝı aha ĝundaĝı da alırdıĥ da nene çimizdirirdiĥ ĝundaĝı da. bizlirdiĥ çimizdirirdiĥ. köveni baĝlıyirdiĥ. kövë tüşende de gedir baĝırdım köveyine. yaĥın ĝonşunun. cedirdiĥ. kövehde. aha ĝözel. aĝzı açılı ossa. hindi diyırlar mekruh. aĝzı açılı böyle o ĝarayı andırırdım. ĝara dal böyle kövënde. sen saĝ men de salamaT (K.1).

c) Çocuğa ad koyma

Ağrı’da çocuğa ad koyma İslami uygulamalara göre yapılmaktadır. Aile üyeleri toplanarak imam çağırılır ve imam ezan okuyup çocuğun adını kulağına üç defa fısıldar. Çocuğa ad koyulmasının ardından da kurban kesilir.

o süreş doğum yaPdıhdan sora dā onlar göbeyi felan keseken dē tabi o arada bir isim ortaKlaşa ayle içerisinde bir isim de açıklanırdı. açıldıldıhdan sorā, göbeyi kesildihden sorā buna bi göbeh adı da tahtıyolardı. herhangi bi isim. ondan sorā şöyle söylüyeyim isim tam neT açıldıldıhdan sorā imam çağırıp, ezan okundurub, gulağına ismiyle fısıldanıyolardı imamlar ve gurban kesiliyodu o zaman (K.3).

d) Çocukta ilkler

Bazı inançların temelinde de her anne ve babanın çocuğuna yönelik iyi beklentiler ve gerçekleşmesini istedikleri arzular bulunmaktadır (Başal, 2006: 66). Başal’ın çalışmasında Diyarbakır’da çocuğun diş çıkardığında “hedik” yapıldığı bilgisi yer alır (Başal, 2006: 62). Hedik diş buğdaydır. Çocuğun diş çıkarması kutlanır. Benzer şekilde, Ağrı’da da çocuğun ilk dişi çıktığında diş hediği yapılır. Yeni doğmuş çocuk için ayran aşı kıvamında buğdayın suda kaynatılmasıyla yapılır. Daha sonra yeni doğan çocuğun önüne Kur’an-ı Kerim, kalem, kitap gibi eşyalar bırakılarak eliyle seçmesi beklenir. Bu eşyaların anlamına göre de çocuğun gelecekte hangi mesleği tercih edeceği tahmin edilir. Ayrıca ilk yaş gününde çocuk için yemekli mevlit okutulur.

çocuğ diş çıhardığı zaman u hediK dedimiz buğdaydan yapılan eTginniK bir şekilde onnara o şekil yapıP kurānı kerim, kalem, kitaP gibi bñ tür şeyler bırakılırdı. hangisine yüneleceK, elini atacaK diye o şekil bñ inanÇ gibi bi bi şede vardı arıda. ona göre meslaK geleceKde meslēnin ne olacağı tahmin edilirdi. yanī bu süreşler heP böyle geliyor. artı diş çıhardıhdan sora (K.3).

bebeK dünyaya geldiğinde dişi çığıdığı zaman buğdayı suda kaynatırlar. yani bizim kısaca ayran aşı dediyimiz kıvama getirirler. nohot, buğday kaynatırlar ve bunu çocuğun dişlerini leblebi gibi yemesini isderler. ilk hediK bunun yöre halkı arasında hediK diye geçer ve bu bütün dünyaya gelen ve dişi çıkaran bütün bebeklerde hepsinde yapılır. bu ağrının en büyük özelliğı ve bebelere o dişlerinin çığnemesi buğdayı ve onu çığneyip yutması için kaynatılır. kazanlarla kaynatılır ve bu komşulara da dağıtılır (K.3).

onun dişi çıktığı zaman hemen biz burda den deriz. işde hemen bunlar yapılır işde bir şeyler yapılır ve bu çocuğun dişi çıktığı güne kadar böyle devam ettiği zaman (K.5).

mesela eTginnih olarak da gine de mesela yaşı doldu zaman mesela bi yaşına geldiği zaman o çocuğun onun adına bi mevlūd, ondan sora yimeKli mevlüt verilirdi. ahrabalar çağırılırdı (K.3).

e) Yeni doğan bebeğe yönelik uygulamalar

Yeni doğan çocuk, eğer temizse doğrudan kundağa sarılmakta, doğumla bağlantılı bazı kalıntılar varsa yıkanarak kundaklanmakta ve annesi tarafından emzirilmektedir. Aynı zamanda çocukların ağlamaması için kırise taşında çocuk banyo yaptırılır.

eyer bebeK temiz _ isē beliyirdiK böyle gollarını mollarını goar belliyirdiK. yoğ eyer pis missē hemen çocuğu banyo yaptırardı çimizdirerdih. çimizlirerdih suda. sicağ suna goardıh yerine. anası

memesini vererdi. yanına goardıh yatarı. işde öyleyidi gızıma. esgi zaman öyle. hindi daha her şey unudmuşum gidmişim. he vallā. (K.12)

esgiden hasda olan çocuğlara kırise varmış. işde batıl inanÇ. ben küçükken bunnari gördüm. neymiş şurda şu yerde kırise taşı varmış. götürüP orda çocuğa banyo yaPdırıP o çocuğlar ağlamazlarımış. yeni doğan çocuğlar (K.4).

3.2. Ölüm

Ağrı ilinde ölüm, yaşam döngüsünün doğal bir parçası olarak kabul edilir ve bu sürece dair ritüeller, halk kültürünün önemli bir boyutunu oluşturur. Bölge halkı, cenaze törenleri, ağıtlar ve dilekler gibi sözlü ve görsel kültür unsurları aracılığıyla ölümün sosyal ve kültürel anlamını ortaya koyar. Yerel ağızda kuşaktan kuşağa aktarılan bu sözlü anlatılar, yalnızca bireyin kaybını dile getirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal değerleri, inançları ve ritüelleri de yansıtır. Bu bağlamda, Ağrı ilinde ölümle ilgili uygulamalar ve söz varlığı, halkbilimi çalışmalarına zengin veri sağlayan önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Geçiş dönemlerinin sonuncusunu ölüm oluşturur. İnsan nasıl ki doğumla hayata adım atıyorsa ölümle de bu hayattan uğurlanır. Ölüm, yaşamın sona ermesi anlamına geldiği için her insanın bir gün karşılaşacağı bir olgudur. Hatta halk arasında adaletin en güzel örneğinin ölüm olduğu, bir gün herkesin ölecek olmasının ruhu huzurlu kıldığı düşünülür.

İnsanlar bu ölüm duygusunun ağırlığını hafifletmek için bazen geleneğe bazen de dine bağlı inanışlara sarılarak ortadan kaldırmaya çalışırlar. Örnek (2017)'de bu sürecin “Doğumda olduğu gibi, ölüm çevresinde de birçok inanma, âdet, töre, tören, ayin, kalıp davranış işlemlerle kümелendiğinden” (Örnek, 2017: 17) bahsedilir. Artun (2017)'de ölümle ilgili âdet ve inanmalarda, korkunun büyük rol oynayan bir etken olarak görüldüğü, dinin, ölüm korkusunu hafifletebildiğine, ancak tamamen ortadan kaldırmakta yeterli olmadığına dikkat çekilir” (Artun, 2017: 228).

3.2.1. Ölüm Haberinin Duyurulması

Ağrı ilinde ölüm haberini duyurmak için yukarda görülen örneklerden de anlaşılacağı üzere telefon ve camideki seslendirme araçları kullanılmaktadır. Cep telefonlarının olmadığı zamanlarda ise telgraf ve köy muhtarlarının evinde bulunan ev telefonları kullanılmıştır. İlde ölümü duyan herkes kendine hayır yapmak amacıyla kazma ve küreğini alarak mezarlık kazmaya gitmektedir.

cenazeler mi cenazeler mesela cenaze oldu mi birisi mesela camiye çıkar. hanī hoca evlat hoca haber veryolar. hoca çıkıyo. sala okuyor. filanca adam vafat edilmiş. herkes kendi hayırına der küreyini alsin, kazmani alsin. mazarlī kazsınnar. merzā kaziyo. merza tamamlanınca olursa yıkanıyolar. götürüya defnediyola. gediyo. geliyo. fatıha okuyola. teziye evi açıyo. yemek veriyola. tabi üç gün sürüyo. üç gün yani. sen yazdın zaman herkes kendisi isim yazdırıyor. o köymüze ayid köye ayid. küye ayiddir. (K.7)

Cenazeler nasıl kaldırılır?

valla cenazeler nası kaldırılır. cenazeler de.

Eskiden cenazeyi duyurmak için cami dışında ne kullanılırdı?

sela veriliyodi işde köyün halkı biliyodi. bu yakın köyler mesela hepsi biliyodi. mesela sela verildi zaman felankes ölmüş diye. e öyle şey verirlerdi. uzağda olannarda önce telgiraf vardı. telefon vardı. cep telefonu bu kadar yağın deyildi. bu kadar yogdu. ev telefonneri.

muhdarın evinde vardı telefon. onne haber veriyolardı. burda çoğ yaşlı nene var. yüz on yaşında. camide sela veriliyodi işde köyün halgı biliyodi. bu yañın köyle hebsi biliyodi. mese'â sela verildî zaman felankes ölmüş diyē. e öyle şey verirlerdi. uzağda olannar önce telgiraf vardı. telēfon vardı. ceP telefonu bu ğadar yaygın deyildi. bu ğadar yohdu. ev telefonneri verdi. muhdarın evinde vardı telēfon. onne haber veriyolardı (K.6).

3.2.2. Cenazenin yıkanması

Ölünün yıkanması ve kefenlenmesi bütünüyle dinî bir uygulamadır. Ayrıca ilde köy ebelerinin doğumdan ölüme kadar farklı farklı işleri de yaptıkları görülmektedir. Geçiş süreci uygulamalarından olan cenaze yıkama süreci, cenazenin bu dünyadan öbür dünyaya temiz bir şekilde yollanması bakımından oldukça önemlidir.

Çağdaş Türk topluluklarından Kırgız, Kazak, Tatar, Altay Türklerinde de ölümler benzer şekillerde yıkanmaktadır. Fakat Kırgız-Kazaklar'da ölümlere çıplak elle dokunmak kesinlikle yasaktır. Bu amaçla ellere keseler giyilir (Tryjarski, 2012: 175). Sadece Altay Türklerinde İslam inancına aykırı bir şekilde kadınları erkekler, erkekleri ise kadınlar yıkamaktadır (Yeşil, 2014: 259).

Cenazelerin yıkanması hakkında bilgi verebilir misiniz?

cenaze de yaħamışam. iyirmi sene yaħamışam. yĩrmi ceneze yaħamışam belkē. ölüden. indi aşevi maşevi çılıF da önce yohuydu. getirirdiler onda eş işde tışarıda ğapıda. ğapıdan bir tahda ğourdular. böyle uzun bir tahda. a onun dışarda da ğuflu ğazan deyim işde böyüh böyüh ğazannarda su ğayniyĩrdi. üç dörT adam suyuħluyurdu. he men de elime elduvan birer dene bağlıyĩrdım. içine de o zaman imdi lifinen yuyuluf o zamandı sabın doldururdular onun içine. annadın bi elimde sabın bi elimde. sağ eliminen sabınnıyĩrdım. sol elimnen aşıağısını sağ elimnen yuħarsını. yaħıyĩrdım. cinazı annadın. o sabun piten sabunna. sabınna sağ terefini sürtürdüm. sol terefin. ilK önce çinaziyi uzaTtılı mı. tehretini cinazi ilK önce tehretini veririK. tehretini verennen sonra ağızına, burnuna, ğulağına, başına. sağ elimizinen da. yuyan adam annadıñ. onu verirdi. ondan sol ğolunna. savınna sağ terefin sol terefin. yannımızda da adam olurdu. ğuvveTli adam olsa yardım eyliyir. çevirir. yuyurduħ. toz diyirler. onnan da kefinin içine verirdiler. ha onnan da cinaziyi buralarına dökürdüħ. irkehlere yumurdum. ğadınnarı. memesine meması var. bezi var altına onu tuturduħ. kefine ğourduħ. bahşını bağlıyĩrdıħ. başını bağlıyĩrdıħ (K.1).

3.2.3. Defin işleminin gerçekleşmesi

Ağrı ilinde, ölen kişi mümkün olduğunca çabuk gömülmeye hazırlanır. Kişi sabah ya da gece ölmüşse öğle namazına, öğlen ölmüşse ikindi namazına yetiştirilir. Fakat son zamanlarda ölen kişinin uzaklardaki akrabalarının gelmesi için cenaze bir gün morgda bekletilip, ertesi gün defin işlemi gerçekleştirilmektedir. İlin birçok köyünde belediye tarafından taziye evleri yapılmıştır. Şerafettin Yıldız ve Nimet Boğa'nın da anlattığı gibi ilde eskiden ölüyü bekletmeden su ile yıkayıp, kefenleyip, namazı kılınarak defnedilmektedir.

Defin ve kefen işlemi Türk dünyasında çeşitlilik göstermektedir. Örnek olarak; Uygur Türklerinde kefen erkekler için 3, kadınlar için 5 parça beyaz kumaştan oluşmaktadır. Kefen demir iğne ile dikilmez. Kefenlik kumaştan iplik çekerek onunla birbirine ulanır. Altay Türklerinde ise ölü önceden kendisinin hazırladığı giysileriyle gömülür vb. (Yeşil, 2014: 258).

Cenazeler nasıl kaldırılıyor?

ēved. cenazeyi meselá ūzağ bi yerde birīsi ōlsā orda namazı kılıP gelür. biz burda defnediyoriz ama burda ōlse burda da aynı yıhıyo'lar. kefen yapıyolar. oni namazı camide ğiliyoruz. gelib defin ediyö'. (K.13)

Cenazeler nasıl kaldırılır?

hocam cinazē mesele diyelim ki öldī zeman adam. adam yaşli adam mesela öldī zeman. onī güzelce evde sü felan kayniyordıh. ondan sora ocağ felan vardı esgiden. yıhıyorduh. ondaⁿ sorā. biz felan. beyaz bēz felan. esgide biz tobar diyordıh. mesele diyē. o ğabasi felan bi günde birikirdi. o bēzī büyüğ biraz. bēzi içine koyurduh mesela götürür defin ediyoruh.

ağrı bölgesinde vefat eden bir kişi aynı gece aynı sātlerinde gece veya gündüz fark etmeksizin defin edilir. defin edilmeden önce mezarlıklar mezar görevlisi tarafından yer tespiti ve kazma ile kürekle eşilir. mezarın içerisine cesedi koymak için tekrar bir yer açılır. tahtalarla kapatmak suretiyle yatay bir şekilde bazı bölgelerde dikeydir burada yatay şekilde mezarın üzeri kapatılır. ağaçla kapatılır veya taşlı bölgelerde çok güzel taşlar bulunur. bunun üzerine ot konulur. ottan sonra çıkan kalmamak suretiyle bütün bu çıkan toprağın mezara tekrar konulması usuldendir (K.8).

3.2.4. Defin işleminden sonra yapılanlar

Ağrı ilinde ölen kişi toprağa verildikten sonra cenaze sahibi camideki aşevinde toplantı yapar. Aşevine bir defter koyulur ve baş sağlığı dilemeye gelen kişi o deftere yardım amaçlı ismini yazar. Ölen kişinin yedisi çıkana kadar yemek verilir. Fakat bu yemeğın ücretini imece usulüyle cenaze sahibine baş sağlığı dilemeye gelen akrabalar ve komşular öder. Yedi gün boyunca ne kadar masraf edilmişse deftere ismini yazdıran kişilere o miktar eşit bir şekilde paylaştırılır. Ayrıca elbiseler bir hafta kadar ters giyilmektedir.

Elbiselerin ters giyilmesi durumu Anadolu köylerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yas tutan Türk kadınları basitçe işliklerini ters çevirirler. Başları ak çemberle sarılır ve böylece baştan ayağa aka bürünmüş olurlar. Giysi hangi renkte olursa olsun ters çevrilmesi geleneği başka Türk halklarında da görülür. Örnek olarak; Kazak ve Kırgız kadınları ağıt yakıp dövünürken yüzleri duvara dönük otururlar ve giysilerini ters çevirirler (Tryjarski, 2012: 153).

bizim buradā cenazeler valla kimin cenazesı var ise onū defin kefin ederler. ceneze Sāhabı. camıda iki tene aşevı var. orda toplantı yapıllar. yedisine ğadar. orda bir deFder var arħada masanın üzerini. baş sağlını veren oraya kendisini yazar. yedisine ğadağ. yedisine ğadağ zaTan yemeħ veriller. iki tane döner mi yaparsan ne yaparsan yemeħ. orda tā şeye ğadan. devam. o yedisi doldū zaman o parayı toPlyālar. bi tene adam alar o deFderı. tüşēr herkesin kim yazılmışsa o parayı alar. sekiz milyar mı, on milyar mı, on iki milyar mı. he masrafı yapallar mesele nedir. otuz milyar yedi milyar masraf yapırlar. bu masırafı böleller adamların. ne aldıKları, eşyanın parasını, yemēn parasını. geri ğalan parayı da cenazē oldugu yere veriller (K.9).

esgide var ya bır küyde ölü olsaydı adam burda olmasaydı ginē gidiyoduğ bu adama. ūlmış ğaldırmışlar cenazesı gine gidiyor. şindi o yoğ. o yoğ şindi. allah yardım ēTsin. benim torunum (K.11).

tabi ki dedimiz gibi önceden de taziyelerde de önceden karalar giyiniyordu. elbiseler bazı yörelere ters giyiliyordu bayannar haFdalarca. tabi bayramlarda da ilK etabdā onnara gidilirdi, günül huşlugu, onnarın bayramını ünce kuTluyorlardi. hani bu tür şekil yani devam ediyor bizde. ama şu an o tür şekiller yüz de seKsen yüz de dohşan kaşmış durumdadır. çünkü herkes artıh avrupalaşmaya gidiyör.

3.2.5. Cenaze yemekleri

Türklerde yardımlaşma olgusu tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Cenaze yemekleri, diğer bir deyişlerle “ölü yemeği”, “ölü aşı”; ölenin ruhu ya da canı için verilen yemektir. Örnek (2014)’te ölü sahipleri tarafından verilen “cenaze yemekleri”nin listesinin ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti gibi etmenlere bağlı olarak yöreden yöreye değiştiği” (Örnek, 2014: 305) bilgisi yer alır. Cenaze yemekleri Türk dünyasında da Türklerin çeşitli dinleri benimsemelerinden dolayı farklılık gösterir. Örnek olarak; Kırgız Türkleri’nde ölü aşı (kara aş) oldukça önemlidir ve buna bağlı olarak da Kırgızistan’da ölüm masrafları doğum masraflarına oranla fazla pahalıya mal olur. Fakat Tuva ve Hakaslarda ise cenazeye gelenler içkiyle ağırlandırılır (Yeşil, 2014: 288-289).

Ağrı ilinde ise en çok yapılan cenaze yemekleri, düğünlerde olduğu gibi kavurma ve pilavdır. Yanına içecek olarak ise ayran verilmektedir. Ek olarak ilde cenaze evi için camide para toplanıp bir hafta boyunca cenazesi olan evin masrafları karşılanmaktadır. Bu da dinî yardımlaşmanın ilde etkin olarak uygulandığının göstergesidir.

Örnek (2014)’te bu konuyla ilgili “İslam dini “cenaze yemeği”ni yani başsağlığı için toplananlara cenaze sahiplerinin yemek vermesini onaylamamakta ve dine aykırı kabul etmektedir, ancak ölü evinde bulunanlara komşuları tarafından yemekler gönderilmesini uygun görmektedir.” bilgisi yer alır (Örnek, 2014: 306).

üş bin nüfuz vardı azeri olarak bizim. hoş geldin. hePsi az olarağ galdıh biz. tabı ceneze meneze oldū zaman ehlibeyt camısı var. orda taziye maziye oldū zaman kendi milleti olarağ para topluyoğ. bi ceneze oldū zaman onun yecē neyse onun masırafını yapıyoruz. yanı o ceneze olan yerin masırafı olmuyor. milleT ödüyor. hē bi haFda devamlı o parayı ödüyoruz.

Cenazelerde hangi yemekler yapılır mesela?

mesela kavurma yemeglerini yapıyyolar adeddendir usūlī. pilav yapıyolar salatasını yapıyyolar. ayranını işde eşini dosdunu şēdiyolar. o tür şeyler yapıyola.

Cenazelerde peki hangi yemekler verilir?

aynen. düyünlerde nasıl oluğu gibi cenazelerde de işde kavurma düünde ne kadar diyim hemen hemen bir tossun eti gēder yanı. hemen iki yüz, iki yüz elli üç yüz kilō. taziye göre. mesel sayılı taziyesi çoğ oluyor. pandemide dolayı bi ara yasağ eddiler. mesele aş evlerimiz var. aş evi dedi mi.

Aş evleri peki yeni mi yapıldı?

yeni yapıldı.

Ne zaman yapıldı? Ne kadar oldu yapılah?

yapılalı işde bi sekiz on yıl oluyo.

Bayağı olmuş. Bu güzel bir durum.

obür türlü de mesele ben gelnim de vefâd eTdi. mesele onun köyü nece herkes ismini yazdırıyo. dışardan gelen milleT de ismini yazdırıyo hayırî için. diyelim on bin lira geTdi. onu bölüyolar. mesela üç yüz kişidir. beş yüz kişidir. yazılan insannarı da şey tahşim ediyola. veriyolar kaş gişi. adamlar yüz lira düşüyor. elli lira düşüyo. otuz lira düşüyo. herkes getirio. parasını veriyolar. eT parasını, pilav parasını işde. o taziyeve veya düyüne gedileceK masrafları.

Herkesin durumuna göre toplanıyor yani?

aynen (K.10).

3.2.6. Yas

Ülkemizde ölenin ardından “yas tutma”nın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlandırılmamakta, bu süre üç gün ile birkaç yıl arasında değişmektedir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere Ağrı ilinde gerek kadın gerek erkek gerekse ailenin diğer üyeleri birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Ülkemizde yas giyiminin rengi genel olarak karadır. Çok seyrek olarak kara yerine ak giyildiği de olur. Ak giyimin olduğu yerlerden birisi de Ağrı ilidir. Önceleri kara giyim giyilirken daha sonrasında ak giyim yaygınlaşmıştır.

Tryjarski, (2012)’de eski Türklerin yakın komşuları olan Çinliler ve diğer halklar gözlemlendiğinde geçmişte ve günümüzde de yas renginin beyaz olduğu belirtilir (Tryjarski, 2012: 150). İlde yas günlerinde genellikle kadınlar renkli ve süslü şeyler giymez, süslenmez; dönemsel değişimlere göre siyah veya beyaz eşarp takarlar; erkekler yas günü bitene kadar sakallarını kesmezler. Kadınlarda görülen her iki yas rengi, Kazaklarda’da (eski Kırgızlar) görülür. Kazaklarda bir kadın kocasının ve babasının ölüm gününde siyah elbise giyer, buna karşılık kızı beyaz giyer ve başına kırmızı bir şapka takar (Trjarski, 2012: 152). Erkeklerde tıraş olmama durumu Sibiry halklarının özellikle Teleutlarda ve bu bölgedeki diğer Türk gruplarında da görülür (Trjarski, 2012: 155).

Ek olarak ilde, yas günleri komşular ve akrabalar da ilişki derecelerine göre yaşlı ailenin acısına ortak ve saygılı olmaya çalışarak, bir hafta on gün elektronik cihazları (Tv, radyo vs.) açmaz; gezmeye, eğlenceye gitmezler.

Yas kaldırma ve yaşlıların normal yaşamına dönmesi, gerekli yas süresinin dolmasına ve birtakım işlemlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Yasın son bulması için belli yas sürelerinin dışında, ölüm olayından sonra gelen ilk dinsel bayramı da (Ramazan ve Kurban bayramlarından birini) geçirmek gerekmektedir (Örnek, 1977: 309).

Cenaze olduğu zaman cenazeye saygı var mıydı? Örnek olarak TV vs. açılır mıydı?

yō esgide^a kapanıyordu hocam. meSelā bi havdā on g̃n bir ay olurdu.

Kadınlar eşleri vefat ettiğinde yas olarak ne yaparlardı?

ev. doğru. mesele o siyah eşarb var yā.

Siyah mı beyaz mı?

siyah da vardı beyaz da vardı. eved.

O halde siyah eşarp mı yoksa beyaz eşarp mı takılıyor?

şu andā artıh beyaz tahtıyolar.

Beyaz takıyorlar. Yas amaçlı değil mi?

mesa yasa giTdi zeman eşarP felan var beyaz felan. oni başına sariyur gidiyür.

Yas evlerinde halk kendi arasında para toplayıp o kişiye yardım eder mi?

yoh esgideⁿ hocam öyle deyildi. esgiden mesele diyelim birisi öldi zemân iki tene ev felan çağriyo'di yemeğ felan eve getiri yemeğ felan yeyollâr. onda sorâ o evde de onda sora ūlanın evine götürür.verirdüler eved.

Cenaze varken erkekler sakallarını kesmezmiş doğru mu?

tabî tabî eyledir. mesêla diyelim diyelim bi komşu meSelâ adam ölmüş dâ. ahrabası ne olsâ kendünü toplayû berbere götürür şahâlların kesiyû (K.8).

4.Sonuç

Anadolu ağızları bünyesinde birçok unsuru barındırır. Önemli bir dil ve kültür taşıyıcısıdır. Buna bağlı olarak da diğer bilim dallarıyla da bir o kadar bağlantılıdır. Ağrı'da kaynak kişilerden derlenen metinlerde görülen doğum ve ölüm uygulamaları şu şekilde özetlenebilir:

Doğumla ilgili Ağrı'da tespit edilen ritüeller:

Ağrı'da metinlerin derlendiği kaynak kişilerden alınan bilgilere göre, doğumdan önce kadın (çoğunlukla) ve erkekler kısırlığı gidermek için türbe ziyareti, şifalı su içme, evliya ziyaretleri, kocakarı ilaçları kullanma, küle oturtma gibi çeşitli uygulamaların olduğu tespit edilmiştir.

Kadının gebeliğini açıklamasının burada oldukça zor olduğu, aile bağlarının, büyüklere saygının fazla olmasına bağlı olarak gebeliğin uzun bir süre gizlendiği tespit edilmiştir. Aşerme döneminde, özellikle de ilk çocuklarda arazilerden toplanan şifalı bitkiler ve kocakarı ilaçları da hamile kadına verilir. Hamile kadına acı yedirilmez, kötü konuşturulmaz. Hamile kadına uğursuzluk getireceği düşüncesiyle cenaze evine (taziyye) gönderilmediği de görülmüştür. Çocuğa ad koyma İslami uygulamalara göre yapılmaktadır. Çocukla ilkler kısmında ise çocuğun ilk dişi çıktığında diş hediği geleneği de devam eder.

Ölümle ilgili Ağrı'da tespit edilen ritüeller:

Ülkemizde yas giyiminin rengi genel olarak karadır. Çok seyrek olarak kara yerine ak giyildiği de olur. Ak giyimin olduğu yerlerden birisi de Ağrı ilidir. Önceleri kara giyim tercih edilirken daha sonrasında ak giyim yaygınlaşmıştır. İlde yas günlerinde genellikle kadınlar renkli ve süslü şeyler giymez, süslenmez; dönemsel değişimlere göre siyah veya beyaz eşarp takarlar; erkekler yas günü bitene kadar sakallarını kesmezler.

Ağrı'da ölüm haberini duyurmak için yukarıda görülen örneklerden de anlaşılabacağı üzere telefon ve camideki seslendirme araçları kullanılmaktadır. Cep telefonlarının olmadığı zamanlarda ise telgraf ve köy muhtarlarının evinde bulunan ev telefonları kullanılmıştır.

Ölen kişi mümkün oldukça hızlı defnedilmeye hazırlanır. Kişi sabah ya da gece ölmüşse öğle namazına, öğlen ölmüşse ikindi namazına yetiştirilir. Fakat son zamanlarda ölen kişinin uzaktaki akrabalarının gelmesi için cenaze bir gün morgda bekletilip, ertesi gün defin işlemi gerçekleştirilmektedir. İlin birçok köyünde belediye tarafından taziye evleri yapılmıştır.

Ağrı ilinde doğumdan ölümüne uzanan geçiş dönemleri, bölge halkının kültürel yaşamının önemli ve özgün bir boyutunu oluşturur. Bu süreçte kullanılan söz varlığı hem bireyin yaşam döngüsünü hem de yöre halkının değerlerini, inançlarını ve ritüellerini yansıtır. Yerel ağız ve anlatım biçimleri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan bu unsurlar, Ağrı'nın toplumsal belleğinin korunmasına ve bölgesel dil-kültür ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlar. Bu bağlamda, geçiş dönemi uygulamaları ve söz varlığının belgelenmesi, yalnızca bölgesel

kültürün anlaşılmasına değil, aynı zamanda halkbilimi ve folklor araştırmalarının zenginleşmesine de hizmet eder. Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu kültürel malzemelerin karşılaştırmalı analizine ve yerel kimliğin daha derinlemesine kavranmasına olanak tanıyacaktır.

Sonuç olarak, Ağrı ilinde doğum ve ölüm uygulamalarının Müslümanlık geleneği ile bağdaştırmacı olarak devam ettiği görülmüştür. Türk Dünyasının geneline bakıldığında geçiş dönemi uygulamaları benzerdir. Fakat geniş bir coğrafyaya yayılan Türk boyları zaman içerisinde farklı kültürlerle temas etmiş ve farklı inançları benimsemişlerdir. Buna bağlı olarak da bu geçiş dönemi uygulamalarında bazı değişiklikler yaşanmıştır.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2015). *Halk Bilim Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, E. (2017). *Türk Halk Bilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aslan, E. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Kitabevi.
- Başal, H. A. (2006). Türkiye'de Doğum Öncesinde, Doğum ve Doğum Sonrasında, Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. XIX (1), s. 45-70.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2000). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: K Kitaplığı.
- Boratav, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: K Kitaplığı.
- Boratav, P. N. (2016). *Halk Edebiyatı Dersleri*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinde Doğuşu ve Doğum Gününü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar. *Bilig Dergisi*, 1, s. 51-54, s.4.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk Kültür Coğrafyası Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Ersoy, R. (2006). Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller. *ÇÜ Dergisi*.
- Gözyaydın, N. (1998). Dil ile Folklor İlişkilerinin Özellikleri. *Türk Dili Dergisi*.
- Gülensoy, T. (2017). Altayistik Mongolistik Halkbilimi Makaleler 2. *Ankara Türk Dili Dergisi*.
- Hanko, L. (2009). Ritüellerin Oluşma Süreci İçinde. R. Ersoy (Çev.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Yayına Hazırlayanlar. M. Öcal Oğuz, vd. Ankara: Geleneksek Yayınları.
- Irmak, Y. (2016). Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, Cilt: 6 Sayı: 11.
- Oğuz, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Türkiye'de folklorun ilk makaleleri. *Milli Folklor*, cilt. 13, sa.99, ss.5-14.
- Oğuz, M. Ö. – vd. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Örnek, S. V. (2017). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- T.C. Kültür Bakanlığı. *Tarsus Alan Araştırmaları*. Ankara
- Thoms, W. J. (1997). Folklor (SA Cengiz, Çev.). *Millî Folklor*, 36.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Yeşil, Y. (2014). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum, Evlenme, Ölüm Gelenekleri)*. Ankara: Eskişehir Valiliği

Kaynak Kişiler

Kısaltma	Adı ve Soyadı	Mesleği	Doğum Yeri
K1	Gülistan Taşdemir	Köy Ebesi	Ağrı/Taşlıçay Geçitveren Köyü
K2	Aynur Koçer	Ev Hanımı	Ağrı/Eleşkirt
K3	Hüsnü Tacer	Osmanlı Ocakları Başkanı	Ağrı/Merkez
K4	Vahdettin Yıldız	Muhtar	Ağrı/Diyadin
K5	Fahrettin Varol	Sosyal Hizmetler Memuru	Ağrı/Patnos
K6	Fazilet Kara	Ev hanımı	Ağrı/ Mollaali Köyü
K7	Salih Demir	Rençber	Ağrı/ Doğubayazıt-Mescid Köyü- Uğrak Mezrası
K8	Nimet Boğa	Esnaf	Ağrı/Diyadin-Merkez
K9	Remzi Yılmaz	Rençber	Ağrı/Taşlıçay-Merkez
K10	Aydın Bulut	Rençber	Ağrı/Taşlıçay-Merkez
K11	Haydar Şimşek	Rençber	Ağrı/Merkez
K12	Çeşminaz Altay	Ev Hanımı	Ağrı/Taşlıçay
K13	Şerafettin Yıldız	Rençber	Ağrı/Doğubayazıt-Tutak Köyü

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'nun tarih 25/03/2025 sayı ve karar 104 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

EKLER:**Sözlük**

arḥa: Arka	düün/düyün: Düşün	helḥa: Helva
artıḥ: Artık	eha: Aha	ḥeyirli: Hayırlı
aTḡı: Atkı	elduvan: Eldiven	hindi: Şimdi
ayid: Ait	esgide/esgide ⁿ : Eskiden	hörre: Çorba türü
baḥ-: Bakmak	êş: Eş, kadınlardaki çocuk eşi.	ıḥın: İkınmak
bahış: Baş	eşarb/eşarp ^P : Eşarp	imdi/indi: Şimdi
baş-: Basmak	eT: Et	irehim: Rahim
bebeK: Bebek	ēT-: Etmek	irkeḥ: Erkek
beli-: Belemek	ēved: Evet	iyirmi/
belkē: Belki	eyer: Eğer	yīrmi: Yirmi
bēyle/beyle: Böyle	ēyle: Öyle	ḡadan: Kadar
bēz: Bez	fatıha: Fatıha	kaş: Kaç
bīf: Bir	ḡaba: Kaba	keç-: Geçmek
birez: Biraz	ḡadaḡ/ḡadar: Kadar	kefīn: Kefen
birisi: Birisi	ḡavaḡ: Kafa, baş.	kendir: Tandır
bizli-: Bezlemek	ḡaynı-: Kaynamak	kid-: Gitmek
böyüh/ büyüḡ:	ḡazan: Kazan	kilō: Kilo
Büyük	ḡed-: Gitmek	kōvek/köveh/küvēK/kövēK:
ced-: Gitmek	geşmiş ossun: Geçmiş olsun	Göbek
ceneze/cinazē/cin	geT-: Harcanmak	kōy/küy: Köy
zı/cinazi: Cenaze	ḡıl-: Kılmak	küzēlce: Güzelce
çıḥ-: Çıkmak	ḡīn: Gün	mazarlı: Mezarlık
çimizdir: Çimdirmek, banyo yaptırmak.	ḡız: Kız	mema: Meme
çinazi: Cenaze	ḡızar-: Kızarmak, pişmek.	men: Ben
çocuḡ: Çocuk	gibi ^y : Gibi	merzā: Mezar
çul: Yere serilen dokuma örtü.	ginē: Yine	mesa/mesel/meselā/meseḷā/ meSelā/meSelā/mesēla/mese le: Mesela
dal: Kol	ḡişi: Kişi	milleT: Millet
daveT ed: Davet etmek	ḡiT-: Gitmek	nece: Nice
dene: Tane	ḡuflu: Kulplu	neylon: Naylon
deyil: Değil	halḡ: Halk	obür: Öbür
dō-: Doğmak	hanī: Hani	ocaḡ: Ocak
dörT: Dört	havda: Hafta	onda ⁿ : Ondan
	hayır: Hayır, yardım.	oni/oni: Onu

onna: Ondan	tahda: Tahta	üzağ: Uzak
onne: Onun ile	taḥsim ed-: Taksim etmek, paylaştırmak.	yaḥa-: Yıkamak
ōṇ: Onun	tehret: Tahiret	yaḥi-: Yıkamak
palas: Hasır sergi.	telēfon/ telēfon: Telefon	yemeğ/yemeh/yemēh: Yemek
pit-: Bitmek	telgiraf: Telgraf	yıḥı-/yīḥı-:
pürenar: Bürümek	tene: Tane	Yıkamak
sabın/ savın: Sabun	teref: Tarafteziye: Taziye	yō/yoḥ: Yok
Sáhab: Sahip	tişarı: Dışarı	yu-: Yıkamak
saḥāl: Sakal	tobar: Bez	yuḥarı: Yukarı
sala: Sela	tossun: Tosun	zadınna
sicaḥ: Sıcak	tōh-: Dökmek	zaTan: Zaten
sobag: Soba	tüş-: Düşmek	zeman/zemān:
sorā/sōra: Sonra	ūlan: Oğlan	Zaman
suyuhlu-:	usūlī: Sulu	
sü: Su	uzaḥ: Uzak	
şindī: Şimdi	uzaT-:Uzatmak, yatırmak.	
tabī: Tabi	ül-: Ölmek	
taḥ-: Takmak		